

Altın Arığ, Hzl. Dr. Fatma Özman, Ahmet Yesevi Üniversitesiine Yardım Vakfı, Ankara 1997.

Çok derin aynı zamanda zengin bir kültüre sahibiz. Dilimiz, edebiyatımız, tarihimiz, inançlarımız ve folklorumuz ortak kültür mirasımızın nişanesidir. Türk dünyasının her alandaki iş birliğı ata yâdigarı bu ortak mirası lâyük olduğı şekilde tanımak, tanıtmak ve paylaşmakla saptanacaktır. Sözlü edebiyat ile vücut bulan destanlar ifade etmeye çalıştığımız bu mirasın kültür hazinesi niteliğini taşımaktadır.

Millî kültürün idamesi, tanıtılması ve ortak idealin teşekkülünde destanlar hayatî önemi haiz bir şekilde rol oynayan şaheserlerdir. Destanlarda geçmişi ve geleceğı görürüz. Yüce Türk milletinin idealleri, zaferleri, kıvanç ve tasaları destanları içerisinde yer almıştır. Fakat burada bir gerçeğı yazmayı da yerinde buluyoruz. Türk dünyasının kalbinin attığı Türkiye’de *Manas*, *Ergenekon*, *Oğuz Kağan*, *Dede Korkut* ve *Köroğlü* destanlarından başkaları pek bilinmiyor. Oysa, destan deyince Türk milletinden başka tarihî ve esaslı destanlar yaratan bir ırkın olmadığını, olmayacağını tüm dünya kabul etmiştir. Destanlarımızın sayısı o kadar çok ki, Türk dünyası kaynaştığı zaman bu idealimiz gerçekleşecektir.

Esas konumuzu teşkil eden Hakas Türklerinin millî destanı olan *Altın Arığ* destanı Dr. Fatma Özman tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Destan Biliğ Yayınları tarafından okuyucusuna sunulmuştur, bilindiğı gibi bu yayın evi Ahmet Yesevi Üniversitesiine Yardım Vakfı tarafından hazırlanan birçok eseri yayımlamıştır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, ne yazık ki Sibirya’da yaşayan Türklerin Tuva, Hakas, Şor, Altay vb. destanları henüz Türk okurlarına yabancıdır. Bu kitap Hakas Türkleri destanlarının Türkiye’deki ilk yayınıdır. *Altın Arığ* sadece örnek olmayıp aynı zamanda Hakasların millî ruhunun yansımasıdır.

Kitabın içindekiler: Fatma Özman kitabın “Giriş” bölümünde Hakas Türklerinin tarihi hakkında kısaca bilgi veriyor. Hakaslar Abakan, Yenisey, Minusin Türkleri adlarıyla da anlıyordu. Yerleşim yerleri ise Sibirya’daki Orta Yenisey ve Abakan ırmağı boyundadır, resmî statüsü ise Rusya Federasyonu’nun Kras-

noyarsk Bölgesine bağlı bir Muhtar bölgedir. Yüzölçümü 69.000 km², nüfusu 586.861'dir. Bütün nüfusun ancak % 11'ine tekabül eden Hakasların sayısı 81.428'dir. XII. yüzyılda Ruslar bölgeyi işgal ederler, dolayısıyla da bu topraklarda çok sayıda Rus göç etmişlerdir. Bu sebepten de Hakaslar kendi topraklarında, kendi yurtlarında azınlık hâline gelmişlerdir. 1917 yılındaki Bolşevik devriminden sonra Hakasya, Krasnoyarsk Muhtar Cumhuriyetine bağlanmış olup, halen bu idarî yapı devam etmektedir. Dinleri ise Kamlık (Şamanizm), resmî dilleri Rusçadır, başkenti Abakan şehri.

I. Bölümde 3 ayrı başlık altında, Hakas destanları hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

A. "Hakas Destanlarının Teşekkül Devri ve Destanlardaki Tarihî Tabakalar adlı başlıkta arkeolojik materyaller ve runik harfleri yazıları hesaba katmadığımızda XX. yüzyıla kadar yazılı bir edebî eserleri olmamıştır, ama çok zengin sözlü edebî eserleri, yani folklorları vardır. Anadolu Türkiye'sinde ozan, Kırgız Türklerinde ırçı, Kazak Türklerinde jirau olduğu gibi, Hakas Türklerinde de kayçı adını almıştır. Fatma Özkan, Hakas destanları ile Göktürk harfli Köktürk ve Yenisey yazıtlarının dil, üslûp ve ideal bakımından paralellik arz ettiğini belirtiyor. Bu yüzden Hakasların kahramanlık destanlarının teşekkülü tarihî bakımından Köktürk çağı öncesine kadar uzanabilir. Gerçekten de eseri okuyunca, destan kahramanlarının karakterlerinden ve temalarından Hakas devletinin kurulmasından önceki tarihlerde meydana geldiği anlaşılmaktadır. Destanda kamlık dinî motifleri bolca yer almaktadır. İnceleme konumuz olan *Altın Arığ*'ın Orhon abideleriyle dil, üslûp ve anlayış bakımından paralellik olduğunu aşağıdaki satırlar kanıtlamaktadır:

<i>Teñri yarlıkozu kutum bar için</i>	(Tanrı başışlasın ilâhî lütfum olduğu için)
<i>ülügüm bar için</i>	(kısmetim olduğu için)
<i>ölteçi bodunug tırgürü igittim.</i>	(ölecek halkı diriltip doyurdum.)
<i>yalañ bodunug tonlug</i>	(çıplak halkı giyimli)
<i>çıgan bodunug bay kultum</i>	(yoksul halkı zengin kıldım)
<i>az bodunug üküş kultum</i>	(sayıca az olan halkı çoğalttım).

Bilindiği gibi, eski Türk hükümdarlarının en büyük vazifesi açları doyurmak, çıplakları giydirmektir. *Altın Arıĝ*'da da bu vazife hükümdarlara düşmüş: Halkın üzerinde hâkimiyet kurmuşlar, “atı olmayanlara at bindirmişler, giyimi olmayanlara giysi, kıyafet giydirmişler, öksüz tayı yetiştirip at etmiş, öksüz oğlanı yetiştirip erkek etmiş Kanlı Kılış ile Taptaan Mirgen.”

Altın Arıĝ destanının ilgi çeken bir tarafı da diğer Hakas destanlarında olduğu gibi, kahramanların okuma yazma bilmeleridir. Bu bölümün sonunda bu konuya da değinen Fatma Özkan, Hakasların çok eski tarihlerden beri yazıları olduğunu, okuma bildiklerini Hakas araştırmacılarının da ileri sürdüklerini belirtir.

Altın Arıĝ destanının “Teşekkül Devri” adlı bölümünde Fatma Özkan “destanın teşekkülü ile ilgili kesin bir tarih olmadığını, ancak destandaki kahramanların eski tarihlerde yaşayıp yaşamadıklarına dair arkeolojik verilerin ipucu olarak değerlendirilebileceğini” yazıyor. Bu destanın büyük bir özelliği vardır: Bugüne kadar bilebildiğimiz destanlarda erkek kahramanlar başrol oynamaktadır. Oysa, *Altın Arıĝ*'daki başkahraman bilinenin aksine bir kadın kahramandan başkası değildir, o da *Altın Arıĝ*'dır. Uygurların *Nözüğüm*, Başkurtların *Zaya Tülek* ile *Su Suluv*, Hakasların *Altın Arıĝ* ve *Altın Çüs* destanlarında merkezî kahramanlar hep hanımlardır. *Altın Arıĝ* mitolojik özelliklere sahip kadın kahramandır. “Halkını hep kötülüklerden korur” ve “onların yerine kendisi acı çekmiştir.” Destandaki *Altın Arıĝ* hiç evlenmez. En büyük isteği ise halkın iyi olmasıdır. Türk dünyasında olduğu gibi, bu destanda da bükülmez kanatlı Akboz at motivi yer almıştır. Hakas destanlarını diğer Türk destanlarından ayıran bir husus vardır, o da merkezî kahramanların kadın olmalarıdır. Bu olay destanın teşekkül tarihini anaerki devrine doğru sevk ediyor.

B. “Hakas Destanının Anlatıcıları”: Fatma Özkan bu başlık altında Hakas halkı için destanların, özellikle de destanı nakleden kayçıların, destanı anlatış sırasında kullandıkları musiki aletlerinin - xomus ve çathanın - yerinin apayrı olduğunu vurgular. Kayçıların sınıflandırılmasına da değinir (kiçig kayçı, kurug kayçı ve ulug kayçı). Kayçıların yetiştirilmesi konusunda Anadolu âşıklarında, Manasçılarda olduğu gibi bu unvana bir rüya görerek ulaştıkları motifi olduğu-

nu bildirir. *Altın Arıĝ* destanının anlatıcısı “Semen Prokofyeviç Kadişev” adlı kısımda onun kısaca öz geçmişini anlatır, kayçılık yeteneğinden bahseder. Bu bölümde *Altın Arıĝ* başka kayçılar tarafından da hayladığını (yani, anlattığını), fakat destanın en mükemmel şeklinin Kadişev’e ait olduğunu, bu varyantı 1955 yılında akademisyen, T.G. Taçeyeve’nin derlediğini öğreniyoruz.

C. “*Altın Arıĝ* Destanının Motifleri” kısmında diğer Türk destanlarında rastladığımız gibi, mitolojik unsurların (kahramanların mezarda dünyaya gelmesi, kanatlı atlarıyla birlikte uzak mesafeleri katetmeleri, ruhlarının kendi vücutlarında bulunmayıp başkalarında, uzaktaki iki başlı kuşlarda olması, canlı halılar...) sıkça yer aldığını görüyoruz.

II. bölümde *Altın Arıĝ* destanının kısaca özetini veriyor. Bu bölümün B. maddesinde Hakasçanın belli başlı ses özellikleri ünlü, ünsüz olarak iki gruba ayrılarak ele alınmış.

Kitabın bu bölümden sonra asıl konu olan *Altın Arıĝ* destanının metni Hakas ve Türkiye Türkçesi olmak üzere yer almış. Metin 5180 satırdan ibarettir. Önce Lâtın alfabesine çevirilmiş transkripsiyon hâlindeki Hakasça metin, karşısında da Türkçe aktarı vardır. Aktarma satır satır yapılmış. Aktarı çok başarılı olmuş ve sonuçta ortaya güzel bir eser çıkmış. Bu sayfalardan sonra metnin Kiril harfli orijinali verilmiş.

Metinden sonraki sayfalarda yer alan Hakasça - Türkçe sözlük Hakasça öğrenmek isteyenler için yardımcı olacaktır. Fakat bir gerçeği yazmayı da yerinde buluyoruz ki, metindeki bütün kelimeleri sözlükte bulabilmek mümkün değildir. Sözlükten sonra titiz ve seçkin bibliyografya bulabilirsiniz.

Sonuç olarak, Dr. Fatma Özkan Sibiryâ’da yaşayan Hakasların bir millî destanı olan *Altın Arıĝ*’ı Türkiye Türkçesine kazandırdı. Destanı isteyen orijinalden, isteyen transkripsiyondan okumaya fırsat bulabilir. Bağımsızlığın vermiş olduğu fırsatlardan yararlanarak, Türk ortak kültürünü yakınlaştırmaya yardımcı olan ilk adım diyebileceğimiz bu aktarısından dolayı Fatma Özkan’ı kutlarız. Türk dünyasına ilgi duyan herkesin müracaat edebileceği bir kitaptır.

ALMAGÜL İSINA